

rosban nem. A magány, a nagyvárosi izoláció egyeseket belekényszerített a házasságba. A háztartási alkalmazásban lévők helyzete, mely rendszerint megkövetelte a cselédektől a hajadon családi állapotot, ugyanakkor tiltott viszonyok kialakulásához is vezetett, és sok cselédet gyermeke elhagyására kényszerített. A házasság másik motivációja a gazdasági megfontolás volt. Annak az egyedülálló lánynak, akinek bére nem volt arra elegendő, hogy magát eltartsa, egyedül az volt a logikus lépés, ha férjet talál magának, s együtt talán képesek a megélhetésre. Előfordult, hogy a fiatal lányt „eljegyezte” az udvarlója, s amikor aztán terhes lett, a férfi vagy eltűnt, vagy továbbra is együtt élt vele, de nem házasodtak össze. A házasság néha csak a gyermek vagy a gyerekek születése után jött létre. A hagyománynak azon kényszere, hogy e házasságba hozományt kell vinni, a nőket munkavállalásra kényszerítette addig is, míg élettársukkal együtt éltek. A munka célja a kelengyegyűjtés volt. A család morális kényszerének, a helyi közösgének, az egyház élő jelenlétének hiánya sokszor megghiúsította a házassággal kapcsolatos elvárások teljesülését. A férfiakat ígéretük teljesítésétől távol tarthatták a pénzhiány, a különböző gazdasági nehézségek, elvárások is.

2. Az általam vizsgálat 1801 és 1895 közötti időszakban 1435 törvénytelen gyermeket jegyezték be Esztergom legrégebb plébániáján. Ez a hivatalosan anyakönyvezett személyek 13,56%-a, tehát minden hetedik gyermek házasságon kívül született a 19. század folyamán. Az egyes időszakok összegzéseit tekintve még változóbb e kép. Míg a század elején csak minden 20. gyermek, addig a század végén már minden 5-6. gyermek törvénytelenként született. A IV. időszak kivételével a fiúgyermek száma, bár nem jelentősen, de mindig meghaladta a lánygyermek számát. Ezt a következő táblázat is jól szemlélteti:

Korszak	I. 1801–1825		II. 1826–1850		III. 1851–1875		IV. 1876–1895	
	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok
Előfordulás	67	53	135	133	334	307	193	213
%	55,83	44,17	50,37	49,63	52,11	47,89	47,54	52,46
Összesen	120		268		641		406	

Az összes anyakönyvezett számának tükrében a következő arányokat kapjuk:

I. 1801–1825	II. 1826–1850	III. 1851–1875	IV. 1876–1895
4,95%	10,04%	20,58%	17,00%

A leányanyák nagy többségénél házaspár, hajadon, legény, de számtalan esetben nemes (talán munkaadó) kapta a keresztszülői tisztet. A keresztanya esetleges leányanyai kilétéről is készült bejegyzés, özvegy esetén pedig az elhalálozott férj nevét is számon tartották az anyakönyvezés során.

A névválasztást hasonló tényezők befolyásolták, mint a törvényes gyerekek esetében. A névdívat alakulása is az akkori szokásoknak megfelelően a következő névelőfordulást mutatja.

	Névdívat, I. időszak			
	Törvénytelen fiúgyermek		Törvénytelen leánygyermek	
	Név	%	Név	%
1.	<i>József</i>	28,86	<i>Anna</i>	20,75
2.	<i>János</i>	13,43	<i>Katalin</i>	15,09
3.	<i>Ferenc</i>	8,96	<i>Magdolna</i>	13,21
4.	<i>Antal</i>	7,46	<i>Terézia</i>	5,66
5.	<i>György</i>	5,97	<i>Jozefa</i>	3,77

Az I. időszakban a leggyakoribb fiúneveken kívül az *István* (4), *Lajos* (3), *Pál* (2), *Mihály* (2), *Adalbert* (2) nevek jelennek meg többször is a névanyagban, de az egyszeri előfordulású nevek száma is elég magas. Ilyen nevek a *Lipót*, *Fülöp*, *Mátyás*, *Márton*, *Gáspár*, melyek a keresztszülői név továbbörökítésének, illetve a *Jakab*, *Albert*, *Ignác*, *Fábián*, *Tamás*, *Ágoston*, melyek a naptári névnapnak köszönhetően jelentek meg a névanyagban.

A lányok esetében hasonló a helyzet. A *Julianna* 2, az *Éva*, *Franciska*, *Cecília*, *Viktória*, *Nárcisz*, *Rozália*, *Veronika*, *Tekla* 1–1 alkalommal tűnnek fel. A *Nárcisz*, *Viktória* és *Tekla* nevek feltételezhetően a keresztszülői név hatása, a többi pedig a születésnap és a naptári névnap egybeesése. Az I. időszakban 120 gyermek közül 59 (49,17%) a keresztszülő, 23 (19,17%) az egyházi szent, 7 (5,83%) a szülő nevét kapta. Három esetben a szülő és a keresztszülő neve megegyezik. 28 (23,33%) újszülött névadásának indítéka ismeretlen. A fiúk 21-féle, a lányok 17-féle első keresztnévet, valamint 1-féle (*Anna*, *Alajos*) második keresztnévet kaptak. Több keresztnév adása egyáltalán nem jellemző e csoporton belül. Csak 2 esetben fordult elő, mégpedig: 1805-ben a *Mária Anna*, illetve 1823-ban *József Alajos*. A nevek relatív megterhelése ekkor a fiúknál 3,19; a lányoknál 3,11, tehát alacsony. Az abszolút megterhelési mutatók is hasonlóan alacsony értékeket mutatnak (fiúk: 0,13; lányok: 0,12).

	Névdívat, II. időszak			
	Törvénytelen fiúgyermek		Törvénytelen leánygyermek	
	Név	%	Név	%
1.	<i>János</i>	26,67	<i>Mária</i>	20,03
2.	<i>József</i>	17,04	<i>Anna</i>	15,70
3.	<i>Ferenc</i>	10,37	<i>Katalin</i>	10,53
4.	<i>István</i>	8,15	<i>Borbála, Terézia</i>	6,77
5.	<i>Antal</i>	5,93	<i>Julianna</i>	6,02

A II. időszak leggyakoribb férfineveinek sorát, számbelileg meglehetősen leszakadva, az *András*, *Ignác*, *Károly*, *Sándor* (3), az *Ágoston*, *Ferdinánd*, *Gáspár*, *György*, *Gyula*, *Mihály*, *Pál*, *Simon* (2), ill. az *Alajos*, *Ambrus*, *Ede*, *Fábián*, *Fülöp*, *Gusztáv*, *Henrik*, *Herbert*, *Imre*, *Lajos*, *Márton*, *Miklós*, *Péter*, *Sebestyén*, *Tivadar* (1) nevek bővítik. A kettős keresztnévek előfordulása ebben az időszakban már jóval gyakoribb. Második keresztnévként a *József* (3), *Adalbert*, *Antal*, *Géza*, *Gyula*, *Kálmán*, *Kornél*, *Miklós*, *Pál*, *Vince* (1), valamint harmadik névként a *Ferenc* (1) nevek tűnnek fel. Látványosan megugrik a használt névtípusok száma is. 32-féle első és 10-féle második névből választanak a keresztelés során.

A lányneveknél árnyalatnyi különbség észlelhető a 4–7. hely között, tehát az *Erzsébet* (7) és a *Jozefa* (6) még gyakori előfordulású neveknek mondhatók. A névanyag további nevei a következők: *Franciska, Johanna, Karolina, Rozália, Zsuzsanna* (3), *Antónia, Hermína, Klára, Rozina, Veronika* (2), *Brigitta, Emília, Leopoldína, Ludovika, Magdolna, Matild, Tekla* (1). 8-féle második keresztnév bukkan fel: *Jozefa* (2), *Antónia, Emília, Erzsébet, Genovéva, Magdolna, Mária, Rozália* (1). Harmadik keresztnévként a *Franciská-t* jegyezték be egy alkalommal. A bejegyzett 268 gyerek közül 140-en (52,24%) a keresztszülői, 30-an (11,19%) naptári, 14-en (5,22%) szülői nevet kaptak. 17 esetben (6,34%) a szülők és keresztszülők neve egyezik, és 67 alkalommal (25,0%) ismeretlen az indíték. A nevek terheltsége mindkét csoportnál valamelyest emelkedik (fiúk: 4,22; lányok: 5,32), s ezáltal az abszolút mutatók is növekszenek (fiúk: 0,17; lányok: 0,21).

	Névdívat, III. időszak			
	Törvénytelen fiúgyermek		Törvénytelen leánygyermek	
	Név	%	Név	%
1.	<i>János</i>	21,56	<i>Mária</i>	26,06
2.	<i>József</i>	19,76	<i>Anna</i>	16,61
3.	<i>Ferenc</i>	10,79	<i>Terézia</i>	7,49
4.	<i>István</i>	7,78	<i>Julianna, Katalin</i>	5,54
5.	<i>Lajos</i>	4,70	<i>Erzsébet, Franciska</i>	4,56

A III. időszak folyamán jelentősen bővül a névanyag, amit a 35-féle férfinév megléte is alátámaszt. Nevek sokaságával találkozni, bár ez az első négy név pozícióján mit sem változtat. Az 5. helyen az *Antal-t* felváltja a *Lajos*, s így az *Antal* egészen a 8. helyre csúszik. Szinte felfrissül az eddigi névanyag, s ezt minden bizonnyal az új divatnevek választása, térhódítása eredményezhette, illetőleg az a tény, hogy a női lélek gyorsabban idomul a névdívatához. A III. időszak további férfinévei: *Mihály* (14), *Károly* (12), *Antal* (11), *Ignác* (9), *Gyula* (8), *András* (7), *Sándor* (6), *Béla, Géza, Viktor* (5), *Adolf, Ambrus, Imre, Pál* (3), *Alajos, Ferdinánd, Gusztáv, Hugó, Márton, Miklós, Ödön, Vince* (2), *Ágoston, Árpád, Bálint, Ede, Flórián, Frigyes, Rudolf, Vendel* (1).

A női névállományban az első és a második helyet illetően nem tapasztalható változás, annál mozgalmassabb azonban a többi név sorrendje (összesen 41-féle név), ahogy látjuk. Megerősödik az *Erzsébet* és a *Franciska* pozíciója. A többi név előfordulási sorrendje: *Rozália* (12), *Borbála* (9), *Jozefa* (8), *Emília* (6), *Ágnes, Karolina, Magdolna* (4), *Alojzia, Antónia, Gizella, Hermína, Ilona, Klára* (3), *Adél, Johanna, Leopoldína, Matild, Veronika* (2), *Alexia, Amália, Augusztá, Berta, Cecília, Ida, Juszttina, Klotild, Laura, Malvina, Marcella, Margit, Paulina, Róza, Szidónia, Zsófia* (1). A második keresztnévek száma is megnő. A fiúk első keresztnéve mellett 18-féle második, és 3-féle harmadik nevet, a lányoké mellett pedig 16-féle második nevet találunk. 641 gyerek közül 320 (49,92%) örökölte a keresztszülők nevét, 114 (17,78%) naptári nevet, 68 (10,61%) szülői nevet kapott. A fiúk nevének terheltsége a duplájára nő (9,54), de a lányoké is elmozdul (7,49), tudván, hogy a névválaszték a lélekszám növekedésével nem egyenes arányban bővül (vö. ÖRDÖG 1973: 49).

A IV. időszak névanyagában a leggyakoribb nevek közti különbségek némileg változnak. A *József* aránylag nagyszámú előfordulással (31) felváltja az addig stabil pozíciójú *János*-t, a *Ferenc* (23) helyzete is erősödni látszik, s látványosan előre tör a *Gyula* (15), illetve a *Béla* (5) név is. Egyes nevek kiemelt helyzete megszűnni látszik, s több név válik azonos előfordulási számmal népszerűvé a névadás során. Gondolok itt az olyan nevekre, mint a: *Lajos, Sándor* (7), *Imre, Károly* (6), *György, Ignác, Rudolf* (4), *Alajos, András, Antal, László, Mihály, Pál, Péter* (3). Ritkább nevek közé tartozik: az *Adalbert, Gábor, Géza, Illés, Kálmán, Ödön, Vilmos, Vince* (2), *Bertalan, Boldizsár, Ferdinánd, Gáspár, Jakab, Lipót, Márton, Nándor, Rezső, Vendel, Viktor* (1). A második nevek közt már megjelenni látszanak az újonnan meghonosodott divatnevek: *Albert, Árpád, Géza, Béla* (3), *Lajos, Róbert, Zsigmond*, de hagyományos nevekből is építkezik a névcsoport: *István, János, József, Mihály*. Harmadik névként a következőket választották: *András, Antal, Ferenc, László, Péter* (1). Összesen 39-féle első, 11-féle második és 5-féle harmadik keresztnévet választottak az anyák törvénytelen fiúgyermekük számára a vizsgált utolsó húsz évben. A férfinevek abszolút és relatív terhelési mutatói majdnem azonosak a II. időszak mutatóival (abszolút: 0,25; relatív: 4,95). Egyre gyakoribb jelenség a többes keresztnév választása. 9 fiú kapott kettős, 5 fiú hármas keresztnévet, melyeket leginkább a keresztapai név + naptári név, vagy keresztapai név + divatnév összekapcsolása eredményezett. Talán ugyanolyan rekompenzációs jelleggel bírtak, mint a ritka névelőfordulások, amikor az anya szép névvel kívánta kárpótolni gyermekét születésének kedvezőtlen körülményeiért.

	Névdívat, IV. időszak			
	Törvénytelen fiúgyermek		Törvénytelen leánygyermek	
	Név	%	Név	%
1.	<i>József</i>	16,06	<i>Mária</i>	32,86
2.	<i>Ferenc</i>	11,02	<i>Anna</i>	15,96
3.	<i>János</i>	10,88	<i>Erzsébet</i>	9,86
4.	<i>Gyula</i>	7,77	<i>Terézia</i>	8,45
5.	<i>István</i>	6,22	<i>Borbála, Katalin, Rozália</i>	4,69

A lánynevek leggyakoribb neveiként továbbra is megmaradt a *Mária* és az *Anna*, bár ezek közti számbeli különbség jelentős, mert a *Mária* (70) nevet kétszer annyian választották, mint az *Anná*-t (34). Az *Erzsébet* és *Borbála* helyzete erősödni, a *Katalin*-é és a *Terézia*-é gyengülni látszik. A további nevek gyakorisági sorrendje: *Julianna* (9), *Ilona* (8), *Gizella* (6), *Margit, Emilia* (5), *Ágnes, Etelka, Franciska, Jozefa, Johanna* (3), *Matild, Viktória, Zsuzsanna* (2). Az egyszeri előfordulású nevek között a ritkább és a kor névdívatjának megfelelő neveket is megtaláljuk: *Adél, Angéla, Emma, Éva, Georgina, Irén, Jozefin, Júlia, Kamilla, Ludmilla, Malvina, Marcella, Paula, Paulina, Veronika*. Meglehetősen sok a becenévi bejegyzés ebben az időszakban, s az sok esetben a törvénytelen leánygyermek névadásakor figyelhető meg, például a *Mári* (7), *Mari* (2), *Etel* (1), *Juli* (1), *Verona* (1), *Veronka* (1), és második keresztnévként a *Mariska* (1). Valószínű, hogy a hivatalnok, plébános általában bemondás alapján jegyezte be az alsóbb társadalmi rétegből származó újszülöttek esetében. 43-féle első nevet, 13-féle

második (*Mária, Anna, Viktória, Vilma, Alojzia, Erzsébet, Gizella, Ilona, Irén, Jolán, Klotild, Margit, Matild*) és csak 1-féle (*Augusztá*) harmadik névre esett a szülők választása a keresztelés során. Érdekesebb, ritkább nevekkal a második név választásakor is gyakran találkozhatunk. Az utolsó időszak 406 újszülöttje közül 203 (50%) a keresztszülő, 98 (24,14%) a naptári szent, 16 (3,94%) a szülő nevének hatására kapta nevét. 7 (1,72%) esetben a szülő és a keresztszülő neve egyezik, valamint 82 (20,20%) gyermek névadási indítéka ismeretlen. Vizsgálataim alapján megállapítható, hogy a törvénytelen gyerekek esetében jóval erősebb volt a keresztszülő, illetve az egyház befolyása a név kiválasztásakor, mint a törvényes gyerekeknél. Mindez talán azzal is magyarázható, hogy ezekben a kivételes esetekben jelentősebb szerephez jutott a keresztszülői felelősségvállalás és a megpecsételt sorsú újszülött szent általi patronálása. A keresztszülők nevének öröklése mint a fiúknál, úgy a lányoknál meghatározó, mégis a lányok nagyobb arányban kapták keresztyanyjuk nevét, mint a fiúk keresztyanyjukét (a lányok 65,16%-a, míg a fiúk 35,94%-a).

3. A férfi- és női nevek abszolút és relatív terhelési mutatóit, valamint azok névgazdagságát az 19. században a következő táblázat és grafikonok összegzik:

	I. időszak		II. időszak		III. időszak		IV. időszak	
	Absz.	Rel.	Absz.	Rel.	Absz.	Rel.	Absz.	Rel.
Fiúk	0,13	3,19	0,17	4,22	0,38	9,54	0,25	4,95
Lányok	0,12	3,11	0,21	5,32	0,30	7,49	0,25	4,95

A 19. század első felében a szülők több férfinév közül választhattak első keresztnévet fiaiknak, mint lányaiknak. Később a férfinévek száma megállapodik, csak néhány nevet veszít, s a névállomány néhányval gyarapszik, viszont a női nevek dinamikus fejlődése veszi kezdetét, mintegy megkésve a férfi névállomány módosulása után.

Törvénytelen gyermekek névgazdagsága								
	I. 1801–1825		II. 1826–1850		III. 1851–1875		IV. 1876–1895	
	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok
Névtípus	21	17	32	25	35	41	39	43

A középosztálybeli megfigyelők rémüldözései ellenére azonban nem minden egyedülálló dolgozó lány szült törvénytelen gyermeket. Sokan férjhez mentek, a többség pedig ezután otthagyta a munkáját.

Irodalom

SCOTT, J. W. – TILLY, L. A. 1992. Női munka és család a 19. századi Európában. *Történelmi Figyelő* 137–56.

ÖRDÖG FERENC 1973. *Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén*. Budapest.

CSILLA FRUNYÓ, Naming illegitimate children in Esztergom in the 19th century

Choosing names for illegitimate children was governed by the same factors as choosing names for legitimate children. Their naming customs were in accordance with the naming practices of the period. On the basis of her investigation the author concludes that in choosing the name, the influence of the godparents and the church were greater in the case of the illegitimate children. This can possibly be explained by the fact that in these exceptional cases, the responsibility taken by the godparents and the protection of a saint played a very important role. Inheriting the name of the godparent was essential with respect to both sexes; still, girls received their godparent's name more often than boys.

NÉVADÁSI SZOKÁSOK KISEBBSÉGI ÉS TÖBBSÉGI HELYZETBEN LÉVŐ MAGYAR ANYANYELVŰ GYERMEKEK KÖRÉBEN A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

1. A kisebbségben élők vagy nyelvsziget-lakók által használt nevek olyan sajátos nyelvészeti, szociolingvisztikai, kultúrtörténeti jelenségek, amelyek minden esetben a nyelvi-kulturális érintkezés részei. A nyelvi-nemzeti kisebbségek névadásnak és névhasználatának komplex vizsgálata interdiszciplináris feladat: felhasználja a történet- és földrajztudomány, a statisztika, a néprajz eredményeit is. Ugyanakkor a kisebbségi névhasználat kutatása a nyelvi érintkezések vizsgálatának, a kontaktusnyelvészetnek is értékes tanulságokkal szolgálhat (vö. FÖLDES 2001).

Jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen hasonlóságok vagy különbségek fedezhetők fel az anyaországi ill. határon túli magyar névadásban a 90-es évek első felében. A felmérés szükségességét az is indokolja, hogy a határon túli magyarok legújabb kori névadásáról keveset tudunk: „Az onomasztikai kutatások mind a mai napig adósak az anyaország határain kívüli magyarság jelenkori névadási szokásainak tényszerű feltárásával” (VÖRÖS 1999: 266). A felmérés eredményeiből elsősorban az rajzolódhat ki, hogy mennyiben járul hozzá bizonyos keresztnévek választása (vagy éppen kerülése) nemzeti-nyelvi kisebbségi helyzetben a nemzeti önazonosság megtartásához (vagy elvesztéséhez)?

Az állandó nyelvi változás folyamatában kiemelkedő jelentőséggel bírhatnak bizonyos történelmi fordulópontok – ilyennek tekintjük az 1980-as évek végének eseményeit nemcsak Magyarországon, hanem egész Kelet-Közép-Európában. A felmérésben résztvevő korosztály kiválasztásakor az volt a döntő, hogy az 1990-es évek elején régiókban olyan átfogó politikai-társadalmi-gazdasági változások zajlottak le, amelyek alapvetően meghatározták a határon kívül rekedt magyarok és az anyaország viszonyát is: a határok átjárhatósága, a kapcsolattartás feltételei javultak. A környező országokban valamelyest enyhültek a névhasználatot szabályozó előírások is: mindez kedvező feltételeket biztosított a magyar névadás „határtalanításához”.